

İMÂN VE MÂHİYETİ

I. İNANMA İHTİYACI

A. Fert Açısından

İnsan Yüce Allah tarafından yaratılmıştır ve Allah'ın kuludur. O halde fitraten (yaratılış itibariyle) Allah'ı bilmek, bulmak ve Allah'a kulluk etmek ihtiyacındadır. Allah'ı bilemeyen ve bulamayanlar -gerçekten bizim anlayamayacağımız bir tarzda- içten içe, derinden derine büyük bir ızdırap duymaktadırlar. Zira insanın yaratılışında Allah'a inanma ve ibâdet etme özelliği vardır.

İnsanın iki farklı yönü vardır; madde ve ruh. Yani insan, madde ve ruhtan teşekkül etmiş bir canlıdır. İnsanın görünen vücûdu, onun maddî yönünü, görülmeyen ruhu da mânevî yönünü teşkil eder. Mâhiyet ve hakikatini tam olarak bilemediğimiz ruhumuz, vücûdumuzla birleşince hayat meydana geliyor. Demek ki insanı canlı tutan, insana esas insan olma özelliği kazandıran ruhtur. İnsandan söz ederken onun sadece bedenini ve bedensel ihtiyaçlarını anlatmak insanı eksik anlatmaktır.

Yeme, içme, giyinme, uyuma, dinlenme, cinsel isteklerin tatmini vb. bedensel ihtiyaçlarımız olduğu gibi Yüce Yaratıcı'ya inanma ve ibâdet etme gibi rûhî ihtiyaçlarımız da vardır. İnsanın maddî bünyesi arzî(yerel)dir. Maddî bünyesinin ihtiyaçlarının büyük bir kısmı da arzîdir. Yeme-içme vb. türünden bu ihtiyaçların giderilmesi bedensel hayatımızın devamı için son derece önemli ve lüzumludur.¹ Hiç kimse bu tür ihtiyaçları asla göz ardı edemez. Çünkü yemeden yaşanmayacağını herkes bilir. Bunun gibi, Allah'a inanma ve ibâdet etme gibi insanın mânevî bünyesinin de ihtiyaçları vardır. İnsanın rûhî ihtiyaçlarının giderilmesi de rûhî hayatı açısından son derece önemlidir. Bu ihtiyaçların karşılanmaması rûhî depresyonlara, kalbî ızdırap ve çalkantılara sebep olabilir. Maddî ihtiyaçları tam olarak karşılanmış olsa bile rûhî ihtiyaçların karşılanmaması durumunda insanın iç huzuru duyması, mutluluğu yakalaması imkansızdır. Her türlü maddî ihtiyaçları karşılanmış insanların yine tatminsizlik içinde oldukları, bazılarının uyuşturucuya yönelmek suretiyle zamanla hayatı kendilerine zehir ettikleri, bazılarının da intihara yönelerek hayatlarına son verdikleri bilinen bir husustur.

¹ A. Hamdi Akseki, İslâm, İstanbul, 1943, I,47-50.

B. Toplum Açısından

Allah'a inanan insanlardan teşekkül eden toplumlarda huzur olur. Çünkü Allah'a inanan insan, aynı zamanda âhirete de inandığı için hayatına ona göre çeki düzen verir. İnsanlarla iyi geçinir, daima iyilik yapar, kötülük yapmaz. Onun elinden ve dilinden hiç kimse zarar görmez. Sever, sevilir. Yetimi, yoksulu, dulu korur, gözetir. Fakirin, âcizin, yoksulun yardımına koşar. Dolayısıyla inananlardan meydana gelen toplumda birlik, beraberlik, dayanışma, yardımlaşma ve huzur olur. Şayet bu günkü çok sayıda İslâm Devleti veya çoğunluğunu inananların teşkil ettiği toplumlarda çeşitli olumsuzluklar, meşrû olmayan davranışlar ve dolayısıyla huzursuzluk ve ızdırap varsa, bütün bunlar Allah'a imânın tam olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu gün ve her zaman İslâm âleminin perişanlığı imân zayıflığından, Allah inancının kalplerde tam olarak yerleşmemesindendir. İmânın, İslâmın bir kusuru yok, kusur insanların eksikliğindedir, İslâm'ı yaşamamalarındadır. O halde imânı kemâle ulaştırmanın önemi ve lüzûmu açık bir şekilde ortadadır.

II. İNANMANIN ÖNEMİ

İnsanı yaratan, Yüce Allah'tır. Yüce Allah insanı, kendisini bilsin ve kulluk etsin diye yaratmıştır. Nitekim Yüce Allah Zâriyât sûresinde; "Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım"² buyuruyor. Demek ki insanın yaratılış gayesi Allah'a kulluk etmektir. Yaratılış gayesini bilen ve yaratılış gayesine uygun yaşayan insan, mutlu bir hayat yaşar. Zira Yüce Yaratıcı'yı bilmek, O'na ibâdet etmek, O'na güvenmek, dayanmak, sığınmak insana tarif edilemez bir huzur ve mutluluk verir. Dünya hayatında bile herhangi bir görev üstlenen insan o görevi iyi bir şekilde yaparsa bundan dolayı görevini yapmış olmanın huzurunu içinde hisseder. Görevini yapamadığı zaman da bundan dolayı bir huzursuzluk ve rahatsızlık hisseder. Yüce Allah'a ibâdet etmek ise görevlerin en büyüğü, en önemlisi ve en lüzumlusudur. Bu en önemli görevi yerine getirenin duyacağı huzur ve mutluluğun o nisbette büyük olacağında şüphe yoktur.

A. İmânın Fitrî Oluşu

Yüce Allah'a kulluk etmek için her şeyden önce inanmak gerekir. Allah inancı insanın fitratında (yaratılışında) vardır. Nitekim; "(Rasûlüm) Sen yüzünü "Hanîf (Allah'ı birleyen)" olarak dîne, yani, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise o fitrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler"³ buyrulur. Bu âyette zikredilen ilâhî fitrat, Allah'ın insanları doğuştan "tek Allah inancı üzere" yarattığını ifade etmektedir. Hz.

² Zâriyât, 51/56.

³ Rûm, 30/30.

Peygamber (s.a.v.) de; "Her doğan, fitrat üzere doğar. Sonra ana-babası onu yahûdî, hristiyan veya mecûsî yapar"⁴ buyurur. Demek ki insan doğarken inançsız olarak doğmuyor. Aksine inanmaya yetenekli olarak doğuyor. Sonradan çevresinden olumsuz bir şekilde etkilenecek yanlış inanca sürükleniyor.

B. İnanmada Aklın Rolü

İnsanın çevreden etkilenen bir yaratık olduğunu iyi bilen Yüce Yaratıcı insana akıl vermiştir. İnsanın mükellef tutuluşunun sebebi akıllı olmasıdır. Nitekim delilere sorumluluk yoktur. Allah'ın insana verdiği akıl, insanın iyiyi kötüyü, hayrı-şerri, doğruyu-eğriyi, güzeli-çirkini, faydahı-zararlıyı vb. ayırt etme âletidir. Aynı zamanda "teklif" âletidir. İnsan, bu âleti doğru ve yerinde kullanırsa başkasının yardımına ihtiyaç duymadan kendi kendine Yüce Yaratıcı'yı bulabilir. Mâtürîdî inancına göre insana bir peygamberin tebliği ulaşmamış olsa bile insan akıyla Allah'ı bilmeye ve bulmaya mecburdur.⁵

Merhameti sonsuz Rabbimiz, yarattığı insanın bütün özelliklerini çok iyi bildiği için onun çoğunlukla çevrenin etkisinde kalacağını da bildiğinden insana sadece akıl vermekle yetinmemiş, sık sık peygamberler göndermek suretiyle doğru yolu öğretmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.), son peygamberdir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Ancak ona indirilen mukaddes kitap Kur'an'ın hükümleri dünya hayatının tümüyle sona ermesine (Kıyâmete) kadar geçerli olacaktır. Hz. Peygamber'in âhirete irtihalinden bu yana ondört asır gibi büyük bir zaman geçmiş olmasına rağmen biz Hz. Peygamber'in öğretilerini ve hayatını en ince ayrıntılarına kadar bilme imkanına sahibiz. Bu bakımdan yaşadığımız sürece dînimizi öğrenmek, bildiklerimizle amel etmek ve bildiklerimizi başkalarına öğretmekle yükümlüyük.

III. İSLÂM AKÂİDİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bütün peygamberler ümmetlerine aynı inanç esaslarını bildirmişlerdir. Bu gün bizim inandığımız imân esasları, daha önceki Hak din mensuplarının inandıklarının aynısıdır. İslâm dininde inanç esaslarının belirgin özellikleri vardır ki bunların bellibaşlıları şunlardır:

1- İslâm akâidi apaçıktır. İslâm akâidinde belirsizlik ve kapalılık yoktur. İslâm akâidinin temeli, "Tevhid" esasına dayanır. Yani bu âlemin yaratıcısı, tek olan, varlığı kendinden ve zorunlu olan (vâcibu'l-vucûd) Allah Teâlâ'dır ki O'nun varlığının önü ve sonu yoktur. Eşi, dengi, benzeri, yardımcısı, oğlu, kızı vb. yoktur.

⁴ Buhârî, Kader, 3; Müslim, Kader, 22 vd.

⁵ Sâbûnî, Bidâye, Thk. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1979, s.85; Beyâdî, İşârâtü'l-merâm, Mısır, 1368/1949, s.75.

Hiç bir şeye muhtaç değildir. Ama her şey varlıkta ve varlığının devamında O'na muhtaçtır. İlmî, irâdesi, kudreti her şeyi kuşatmıştır.

2- İslâm akâidi kesin delile dayanır. İslâm dini, insanın kalbine ve vicdamına hitap etmekle beraber esasen aklına hitap eder. İslâm dininde akla ve mantığa uymayan hiç bir prensibe rastlanmaz. "İslâm, akıl dinidir" denir ki bununla kastedilen, İslâmî prensiplerin akla uygunluğudur. Aklı hür, vicdanı temiz insanlar, İslâmın getirdiği prensiplerde akla ve mantığa aykırılık görmezler. Ama bir insan yanlış şartlanmış ise, ön yargılı ise, mantığını iyi işletemiyorsa ancak o takdirde yanlış değerlendirmelerde bulunabilir ki bu, tamamen onun kusurudur.

Meselâ, Hristiyanlıkta din adamları, "Teslis inancı, aslî günah vb." insan aklına ve mantığına uymayan prensipleri ikna edici bir tarzda açıklamaktan âciz kalınca bunun bir inanç konusu olduğunu, tartışamayacağını, nasıl söyleniyorsa öylece kabûlî gerektiğini söylemekle yetinirler. Buna "dogma" deniyor. İslâm dininde ise dogmalara yer yoktur. Dolayısıyla akla, mantığa, bilime aykırı hiç bir şey yoktur. Zekâ seviyesi normal olan herkes, ön yargısız, iyi niyetle dîni öğrenmeye yönelirse, dînî metinleri okuyup anlayabilir ve öğrendikleriyle amel edebilir. "Dînî metinleri sadece din adamları anlayabilir" diye bir kâide yoktur.

İslâm akâid esasları ya Kur'ân âyetleriyle veya mütevâtir sünnetle sâbit olmuştur. Mütevâtir hadislerin dışındaki hadislerle sabit olan inanç konularının inkarı kişiyi küfre götürmez.

3- İslâm akâidi sabittir ve yaratılışa uygundur. Akâidde artma, eksilme, değişme söz konusu değildir. Hiç bir din âliminin dinin inanç meselelerinde değişiklik yapması, bunlara ilavede bulunması veya bazılarını eksiltmesi imkansızdır. Buna karşılık Hristiyanlıkta din adamları -inanç konuları da dahil- her konuda pekâlâ değişiklik yapabilir.

İslâm akâidi, insan yaratılışına son derece uygundur. İslâm'da fitrata aykırı bir husus yoktur.

4- İslâm akâidi aşırılıklardan uzaktır. İslâm, Allah, âhiret, melek, peygamber, ilâhî kitap, kader inancı vb. inanç esaslarında daima orta yolu izlemiş, aşırılıklardan uzak kalmıştır. İslâm'da ne Tanrı insana benzetilmiş, ne de insanlar tanrılaştırılmıştır. İnanç esasları, her seviyede insanın kolayca kabul edebileceği tabîilikte ve sadeliktedir.⁶

⁶ A. Saim Kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş, İstanbul, 1987, s.12-16.

IV. İMÂN VE ESASLARI

A. İmânın Anlamı

İmân, sözlükte; "inanmak" demektir. Terim olarak ise; "Hz. Peygamber'in Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen hususlarda onun doğruluğuna inanmak" diye tarif edilir.⁷ Bu tariftan anlıyoruz ki imân, önce Hz. Muhammed(s.a.v.)'in peygamber olduğuna inanmakla başlıyor. Çünkü İslâm dinini getirip bildiren odur. Kişi, önce onun peygamberliğini kabul etmelidir ki onun Allah tarafından bildirdiklerini kabul etsin ve bunlara inansın.

"Hz. Peygamber'in Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilen hususlar" ise; Kur'ân-ı Kerim ve mütevâtir hadislerle bildirilen hükümlerdir. Çünkü bunlar dinimizde kesinlik ifade eder. Dolayısıyla inkarı küfürdür. Dinen bunlara inanılması zorunlu olduğu için "zarûrât-ı dîniyye" denir. Meselâ; beş vakit namazın, Ramazan orucunun, dine göre zengin sayılanlara zekatın, yoluna güç yetirenlere haccın farz olması; haksız yere insan öldürme, ana-babaya âsî olma, domuz eti yeme, kumar oynama, şarap içme, yetim malı yeme, büyü yapma, fâiz yeme, hırsızlık etme, zinâ etme, yalan şahitliği yapma, yalan yere yemin etme, yalan söyleme vb. fiillerin haram olması gibi.

Zira bunlar, Kur'ân'da herkesin anlayabileceği bir ifade ile, açık bir şekilde bildirilmiştir. Hz. Peygamber de bunları açıklamıştır. Kur'ân, namaz kılınmasını, zekat verilmesini emretmiştir. Hz. Peygamber de namazın hangi vakitlerde, nasıl kılınacağını, zekatın hangi mallardan, ne miktarda ve kimlere verileceğini açıklamıştır. Bütün bunlar tevâtüren sabit olduğu için inkarı küfürdür. Tevâtüren sabit olmak demek; Hz. Peygamber'den bunları -yalan üzere anlaşılamayacak kadar- çok müslümanın görmesi, işitmesi ve bu rivâyetin zamanımıza kadar böylece gelmiş olmasıdır. Tevâtüren sabit olmayan yani sahih bile olsa âhâd rivâyetlerle gelen haberler kesinlik ifade etmediği için bunların inkarı tekfir sebebi olamaz.

B. İmânın Bölünmezliği

Hz. Peygamber'in Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen hususlara inanan kişiye "mü'min" denir. Bunların hepsini veya bir kısmını inkar edene de "kâfir" denir. "İmân, bir bütündür, bölünme kabul etmez". Bir kişinin mü'min sayılabilmesi için inanılması gereken hususlara toptan ve her birisine ayrı ayrı inanması gerekir. "Allah'ı ve peygamberlerini inkar edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırıp; "Bir kısmına imân ederiz, ama bir kısmına inanmayız" diyenler ve bunlar (imân ile küfür) arasında bir yol tutmak

⁷ Râğıb, Müfredât, Beyrut. ts., s.26; İbn Manzûr, Lisânu'l-arab, Beyrut, 1389/1970, I,108; Pezdevî, Usûlu'd-dîn, Kâhire, 1383/1963, s.151; Râzî, Muhassal, Kâhire, ts., s.237; Kâdî Beydâvî, Tavâliu'l-envâr, ts., s.464.

isteyenler yok mu, işte gerçekten kâfirler bunlardır" ⁸ âyetleri, imân esaslarından bir kısmını bile inkar edenlerin "kâfir" olduklarına delildir.

C. İmân Esasları

İmân esasları Kur'ân-ı Kerim'de; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe imân olmak üzere beş esas olarak bildirilmiş⁹, Hz. Peygamber (s.a.v.) hayır ve şeriyle "kader"e imânı bunlara ilave etmiştir¹⁰. Ehl-i Sünnet âlimlerinin büyük bir çoğunluğu, Hz. Peygamber'in hadislerine istinâden imân esaslarını 6 (altı) madde olarak benimsemiştir.

V. İMÂNIN HAKİKATI

İmânın hakikati diğer bir ifade ile imânın rükünleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bazı âlimler, "imân, inanılacak hususları bir kimsenin kalbiyle tasdik etmesidir" derken diğer bazıları imânın biri kalp ile tasdik, diğeri dil ile ikrar olmak üzere iki rüknü olduğu görüşündedirler. Diğer bir kısım âlimler ise imânın; kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amel olmak üzere üç rüknü olduğunu iddia ederler.

A. İmânda Kalbin Yeri

Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde imân, kalbe nisbet edilmektedir. Şu âyetlerde olduğu gibi: "Allah, imânı, onların kalplerine yazdı"¹¹, "Fakat Allah size imânı sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi"¹², "İmân, henüz kalplerinize girmedir"¹³, "Kalbi imân ile mutmain olduğu halde (dinden dönmeye) zorlanan hâriç, kim, imândan sonra Allah'ı inkar ederse (ona Allah'ın gazabı vardır)"¹⁴, "Ey Peygamber! Kalpleri imân etmediği halde ağızlarıyla "İnandık" diyen kimselerden küfür içinde koşuşanlar (ın hali) seni üzmesin"¹⁵.

⁸ Nisâ', 4/150-151.

⁹ Bk. Bakara, 2/177; Nisâ', 4/136.

¹⁰ Müslim, İmân, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15; Tirmizî, İmân, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed b. Hânel, Müsned, Mısır, 1313 h., I, 51 vd.

¹¹ Mücâdele, 58/ 22.

¹² Hucurât, 49/7.

¹³ Hucurât, 49/14.

¹⁴ Nahl, 16/106.

¹⁵ Mâide, 5/41.

H.z. Peygamber (s.a.v.); "Yâ Rabbi! Kalbimi dininde ve Sana itaatla sâbit kıl" diye dua ederdi.¹⁶ H.z. Peygamber (s.a.v.), "Lâ ilâhe illallah" deyip de kalbinde arpa kadar, buğday kadar, hatta zerre kadar imânı olan kimsenin cezası kadar Cehennem'de kaldıktan sonra çıkıp Cennet'e gireceğini müjdelemiştir.¹⁷ Ashâb-ı kirâmdan Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674) (r.a.), düşmanla harp ederken düşmanlardan birisini, "Lâ ilâhe illallah Muhammedün rasûlullah" demesine rağmen öldürmüştü. Bunu H.z. Peygamber (s.a.v.) duyunca çok kızmış ve Üsâme(r.a.)'e; "Kelime-i tevhid getiren birini niçin öldürdün" diye sormuş, o da; "Yâ Rasûlellah! O, canımı kurtarmak için bunu söyledi" deyince, H.z. Peygamber (s.a.v.); "Ölüm korkusundan söylediğini nereden biliyorsun, kalbini yarıp baktın mı?" diyerek Üsâme(r.a.)'in yaptığının doğru olmadığını bildirmiştir.¹⁸

Bütün bu âyet ve hadisler, imânın yerinin kalp olduğuna ve imânın esas rûknünün kalp ile tasdik olduğuna açıkca delâlet etmektedir.¹⁹ Bundan dolayı Ehl-i Sünnet âlimlerinin muhakkikleri, imânın, inanılacak hususları kalp ile tasdik olduğunda ittifak etmişlerdir.²⁰

Mü'min olabilmek için kalp ile tasdik yeterli olmakla beraber bu kişi (puta tapmak, Peygamber'i, Kur'ân'ı, Kâbe'yi hafife almak, zarûrât-ı dîniyye dediğimiz dînî emir ve yasakları inkar etmek vb.) küfür alâmeti olan hususlardan uzak olmalıdır.

B. İmânda Kalbin ve Dilin Görevi

Başta Ebû Hanîfe ve tâbileri olmak üzere bazı Ehl-i Sünnet âlimleri ise imânın kalp ile tasdik ve dil ile ikrar olmak üzere iki rûknü olduğu görüşündedirler.²¹ Bu görüşte olanlara göre dilsizlik ve küfre zorlanma gibi âcizlik ve zarûret hallerinde dil ile ikrar rûknü düşebilir. Ama böyle bir zarûret olmadan kişi imânını gizlememelidir. Tasdik bir bâtın (kalp) işi olduğundan, dil ile ikrâr olmadan bir kimsenin mü'min olduğu bilinemez ve dolayısıyla ona müslüman muâmelesi yapılamaz. (Arkasında namaz kılmak, kestiğini yemek, müslüman kadınla evlenmesine izin vermek, ölünce cenâze namazını kılmak, müslüman kabristanına

¹⁶ Tirmizî, Kader, 7; İbn Mâce, Mukaddime, 13; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,4,8; III,112.

¹⁷ Buhârî, Tevhid, 19; Müslim, İmân, 316, 325; Nesâî, İmân, 18; Tirmizî, Birr, 61.

¹⁸ Müslim, İmân, 158, 159; Ebû Dâvûd, Cihâd, 95; İbn Mâce, Fiten, 1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV,439.

¹⁹ Mâtürîdî, Kitâbu't-Tevhid, Thk. Fethullah Huleyf, İstanbul, 1979, s.373; Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, İstanbul, 1308/1890, s.153.

²⁰ Mâtürîdî, Tevhid, s.373; Cüveynî, İrşâd, Mısır, 1369/1950, s.397; Şehristânî, Nihâyetü'l-ikdâm, Bağdâd, ts., s.471; Sâbûnî, Bidâye, s.85.

²¹ Ebû Hanîfe, el-Fıkhu'l-ekber, İstanbul, 1303 h., s.6; Tahâvî, el-Akâidetü'l-Tahâviyye, Beyrut, 1398/1978, s.42; Pezdevî, Usûlu'd-dîn, s.146; Ömer Nesefî, Akâid, İstanbul, 1970, s.109; Sâbûnî, Bidâye, s.85; Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.153.

gömmek, zekat ve öşür gibi dînî vergilerle yükümlü tutmak vb.) müslümanlık hükümlerinin uygulanması için kişinin müslüman olduğunun bilinmesi gereklidir.

"İmânın kalp ile tasdik ve dil ile ikrâr olmak üzere iki rüknü vardır" görüşünde olanlar Hz. Peygamber(s.a.v.)'in şu hadisini delil getirirler: "İnsanlar, "Allah'dan başka tanrı yoktur, Muhammed, O'nun elçisidir" diye şâhitlik edip, namazlarını kılıp, zekatlarını verinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Bunu yaptıkları zaman mal ve canlarını benden korurlar (kurtarırlar). Ancak, İslâm hakkı müstesnâdır. İç yüzlerinin muhâsebesi ise Allah'a aittir"²². Bu hadis-i şerif, dil ile ikrârın, imânın bir rüknü olduğunu bildirmekle beraber, esasen, kelime-i tevhid ve şehâdet getiren herkesin mü'min sayılacağına ve öldürülemeyeceğine delâlet etmektedir. Bu durumda şu üç sebebin dışında hiçbir mü'min öldürülemez: 1) Evli iken zinâ etmek, 2) Müslüman olduktan sonra irtidâd etmek, 3) İnsan öldürmek (kısasen).²³

Müslümanlıkta hüküm, zâhire göre verilir. Bir kimse diliyle imânını ikrâr ediyorsa -kendisinden küfür' alâmetlerinden biri sâdır olmadıkça- onu mü'min saymak gerekir, küfrüne hükmedilemez. Bu durumda, münâfıklar da dünyada mü'min sayılır, mü'min muâmelesine tâbi olur. Onun münâfık olup olmadığının hesâbı bize ait değil, Allah'a aittir.

Bir kimsenin mü'min sayılması için ömründe bir kere kelime-i şehâdeti getirmiş olması yeterlidir. O takdirde canı ve malı güvendedir. İmânda, kalp ile tasdik esas rükün olup hiçbir şekilde düşmesi söz konusu değildir. Dil ile ikrar ise, imânın asıl rüknü olmayıp zorlama halinde, yani canı ve malı tehlikeye düştüğü zaman düşen bir şarttır.²⁴

"Kalbi imân üzere mutmain (imânla dolu) olduğu halde (dinden dönmeye) zorlanan hâriç, kim, imân ettikten sonra Allah'ı tanımaz, fakat küfre göğüs açarsa, Allah'ın gazabı onların başındadır. Onlar için büyük bir azap vardır"²⁵ âyeti; canı, malı, ırzı, namusu vb. tehlikeye düştüğü zamanlarda kişinin diliyle küfür ızhâr etmesinin câiz olduğuna ve bunun, kalbindeki imânına zarar vermeyeceğine delildir.

Kalbiyle imân esaslarına inandığı halde bir zarûretten dolayı imânını gizleyen kişi Allah nazarında mü'mindir. İnsanlar onun imânını bilemedikleri için insanlar nazarında kâfir sayılır. Diliyle inandığını söylediği halde kalben inanmayan ise, münâfıktır. Kalpte tasdik olmadan sadece dille ikrar, imân olmaz.

²² Buhârî, Cihâd, 102; Müslim, İmân, 32-38; Ebû Dâvûd, Cihâd, 104.

²³ Buhârî, Diyât, 66; Müslim, Kasâme, 25.

²⁴ Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.153; Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, İstanbul, 1303 h., s.156.

²⁵ Nahl, 16/106.

C. İmânda Kalbin Tasdiki, Dilin İkrârı ve Amel

Mûtezile, Hâricîler ve Ehl-i Sünet'ten bazı selef âlimleri ise; "kalp ile tasdik, dil ile ikrâr ve rûkûnlarla amel" olmak üzere imânın üç rûknü olduğu görüşündedirler. Mûtezile'ye göre, büyük günah işleyen imândan çıkar, küfre de girmez. Çünkü kendisinde şehâdet bâkidir. O halde imânla küfür arasında bir yerdedir. Hâricîlerin bir kısmına göre, büyük günah işleyen, küfre girer. Bir kısmına göre ise küçük günah işlemek bile kişinin küfre girmesine sebep olur.²⁶

İmâm Mâlik, Şâfi, Ahmed b. Hanbel, Evzâi vb. bazı selef âlimlerinin, "imân, kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve rûkûnlarla ameldir" tarzındaki târifleri, Mûtezile ve Hâricîlerin târiflerine benziyor ise de arasında fark vardır. Zira, bunlara göre, büyük günah işleyen kâfir olmaz.²⁷ Şu halde bunlara göre, amel, kâmil imânın bir rûknüdür.²⁸

VI. İMÂN-AMEL İLİŞKİSİ VE BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENİN DURUMU

A. Mezheplerin Görüşleri:

1. Hâricîler'in görüşü:

Hâricîlere göre, büyük günah işleyen küfre girer. Hatta bazı Hâricîlere göre küçük günah işleyenler bile küfre girerler.²⁹

Hâricîler, İblis'in Allah'a inandığını ve ibâdet etmekte olduğunu, ancak Yüce Allah'ın, Hz. Âdem'e secde etmesini emretmesi üzerine Âdem'e secde etmeyerek Allah'ın emrinden çıktığını ve böylece Allah tarafından lânetlendiğini ve Cehennem'de sürekli kalmayı hak ettiğini bildirerek, bunu, büyük günah işleyen kâfir olduğuna delil getirmektedirler. Bir de, "Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, kâfirlerdir"³⁰ âyetini görüşlerine delil getirmektedirler.

2. Mûtezile'nin Görüşü:

Ameli yani dînî emirlerin yapılması ve yasaklardan kaçınılmasını imânın bir rûknü sayan Mûtezile'ye göre, büyük günah işleyen yani âyetlerle ve mütevâtir

²⁶ Şehristânî, Nihâyetü'l-ikdâm, s.471; Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, Beyrut, 1401/1981, s.249.

²⁷ Pezdevî, Usûlu'd-dîn, s.146.

²⁸ Taflâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.156.

²⁹ Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, s.249.

³⁰ Mâide, 5/44.

hadislerle sâbit olan dînî emirleri yapmayanlar ve dînî yasakları çiğneyenler imândan çıkar, ama küfre girmez, imânla küfür arasında bir yerde bulunur. Tevbe etmeden ölürse Cehennem'e girer ve orada devamlı kalır.³¹

Mûtezile, "Kim de Allah'a ve Peygamberine isyân eder, (Allah'ın) sınırlarını (çiğneyip) geçerse onu da -içinde dâim kalıcı olarak- ateşe koyar. Onun için hor ve hakîr edici bir azap vardır"³², "Hayır, kim bir kötülük (günah) kazanır da suçu kendisini çepeçevre kuşatırsa onlar, Cehennem'in sahipleridir. Onlar orada bir daha çıkmamak üzere kalıcıdır"³³, "Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalıcı olmak üzere Cehennem'dir"³⁴ âyetlerini görüşlerine delil getirirler.³⁵

3. Ehl-i Sünnet'in Görüşü:

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre ise bu âyetler Mûtezile görüşüne delil olmaz. Zira bu âyetlerde söz konusu edilen fiilleri işleyenler bunları helal görerek işledikleri takdirde küfre girmiş olurlar. Çünkü haramı helal, helali haram saymak küfürdür.³⁶ Günah işlemenin küfür sayılması şu âyetlere göre mümkün değildir: "Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar"³⁷, "De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar"³⁸.

Mûtezile, Hz. Peygamber(s.a.v.)'in, "Zinâ eden kişi zinâ ederken mü'min olarak zinâ etmez. Şarap içen kimse şarap içerken mü'min olarak şarap içmez. Hırsızlık eden kimse hırsızlık ederken mü'min olarak hırsızlık etmez"³⁹ hadisini de görüşlerine delil getirirler. Ancak Ehl-i Sünnet âlimleri bu hadiste zikredilen imânı, kâmil imâna hamletmişlerdir. Bu hadis, zinâ, şarap içme ve hırsızlık etme gibi çirkin fiillerin kâmil imân sâhibi mü'minlerden çıkmayacağını belirtmek içindir. Nitekim Ehl-i Sünnet'in bu görüşünü Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifi

³¹ Şehristânî, Nihâyetü'l-ikdâm, s.470.

³² Nisâ', 4/14.

³³ Bakara, 2/81.

³⁴ Nisâ', 4/93.

³⁵ Mâtürîdî, Tevhîd, s.349; Cüveynî, İrşâd, s.388; Şehristânî, Nihâyetü'l-ikdâm, s.477.

³⁶ Mâtürîdî, Tevhîd, s.349; Cüveynî, İrşâd, s.388; Şehristânî, Nihâyetü'l-ikdâm, s.477; Nesefî, Medârik (Tefsir), Beyrut, ts., 1,59, 214, 244.

³⁷ Nisâ', 4/48,116.

³⁸ Zümer, 39/53.

³⁹ Buhârî, Eşribe, 1; Müslim, İmân, 100-105; Tirmizî, İmân, 11; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15.

desteklemektedir: "Cibrîl bana geldi ve "Ümmetinden Allah'a ortak koşmadan ölenler Cennet'e girecek" diye müjdeledi". Bunun üzerine Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/652), "Zinâ etse, hırsızlık etse yine girecek mi?" diye Hz. Peygamber'e sormuş, Hz. Peygamber; "Zinâ da etse, hırsızlık da etse yine girecek" buyurmuş, buna âdetâ inanamayan Ebû Zer üç kere aynı soruyu sormuş, Hz. Peygamber her defasında aynı cevabı vermiş, dördüncü defa sorunca Hz. Peygamber kızarak; "Ebû Zerr'in inat ve ısrarına rağmen Cennet'e girecek" buyurmuştur.⁴⁰

Bunlara ilâveten Ehl-i Sünnet âlimleri, "amel imânın bir cüzü ve rüknü değildir, büyük günah işlemek küfür değildir" tarzındaki görüşlerine şu âyetleri delil getirmişlerdir: "İmân edenler ve sâlih amel işleyenler..."⁴¹ Bu âyetlerde amel, imâna atfedilmiştir. Arapçada birbirinden ayrı şeyler birbirine atfedildiklerinden, bu, amel ile imânın ayrı şeyler olduğunu, amelin, imânın bir parçası olmadığını gösterir. "Her kim, mü'min olarak iyi olan işlerden yaparsa..."⁴² Bu âyette, amellerin sahih olması için imân şart koşulmuştur. Arapçada şart ile meşrût (şart koşulan) ayrı şeylerdir. Bu da amel ile imânın ayrı şeyler olduğuna delâlet etmektedir. "İmân eden kullarıma söyle namazı kılınlar"⁴³, "Ey mü'minler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi.. yıkayın"⁴⁴ Bu âyetlerde Yüce Allah, namaz kılmadan önce kullarına mü'min adını vermiştir. "Eğer mü'minlerden iki topluluk birbirleriyle savaşılırsa aralarını düzeltin"⁴⁵, "Ey mü'minler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı"⁴⁶ âyetlerinde, insan öldürmek gibi büyük günah işleyenleri Yüce Allah "mü'minler" diye anmıştır.

Ashâb-ı Kehf ve Firavun'un sihirbazları, âlimlerin ittifakıyla cennetliklerdir. Halbuki bunların amelleri yoktur. Demek ki amel, imânın bir rüknü ve parçası değildir. Hz. Peygamber devrinden beri, her devirde yaşayan İslâm âlimleri, kalbinde imân olup da diliyle de bunu ikrâr eden ve fakat tembelliğinden ve gafletinden amel etmeyen yani farzları yapmayan, haramları işleyenleri, mü'min kabul etmişlerdir.

Amel ayrı, imân ayrıdır. Bazan mü'mindân amel kalkar, ama imân hiçbir zaman kalkmaz. Meselâ "Fakire zekat yoktur" denir. Ama "Fakirin imânı yoktur" denmez.⁴⁷ Bir mü'minin işlediği büyük günah, onu, imândan çıkarmaz, küfre

⁴⁰ Buhârî, Tevhîd, 33; Müslim, İmân, 153; Tirmizî, İmân, 18.

⁴¹ Bakara, 2/82, 277; Nisâ, 4/57; A'râf, 7/42...

⁴² Tâhâ, 20/112.

⁴³ İbrâhîm, 14/31.

⁴⁴ Mâide, 5/6.

⁴⁵ Hucurât, 49/9.

⁴⁶ Bakara, 2/178.

⁴⁷ Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s.162.

sokmaz. Ama işlediği günahı helal kabul ederse, bu, küfürdür.⁴⁸ İşlediği günahı helal görmedikçe Ehl-i kible (Kâbe'ye yönelerek namaz kılmanın farz olduğuna inananlardan) kimse, tekfir olunmaz ("kâfirdir" denemez).⁴⁹ Zinâ gibi büyük günahlar, kişiyi imândan çıkarmaz, küfre sokmaz.⁵⁰

İmâm Mâlik (ö. 179/795), Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Evzâî (ö. 157/774) gibi selef âlimleri, ameli, kâmil imânın bir rûknü saymışlardır.⁵¹

Sonuç olarak diyebiliriz ki Ehl-i Sünnet'e göre amel, imânın bir parçası ve rûknü değildir. Dolayısıyla amelsizlik (haram işlemek, farzı terk etmek) küfür değildir. Ancak imânla amelin çok sıkı bir ilişkisi vardır. İmânlı kişi, amel ederek (farzları yapıp haramlardan uzak kalarak) İslâmın insanlara hayat veren nimetlerinden yararlanabilir.

B. Dindarlık Yönünden İmân-Amel İlişkisi:

Yüce Allah İslâmı, insanlar yaşasınlar da dünyada huzurlu olsunlar, âhirette de Cennet'e girerek sonsuz mutluluğa kavuşsunlar için göndermiştir. İslâmın bütün emirleri fert ve toplum olarak insanların yararına olduğu gibi yasakları da insanların zararınadır.

Hüküm olarak her ne kadar büyük günah işleyen kâfir olmaz ise de bu günahların tekrar tekrar işlenmesi kalbin kararmasına ve neticede -Allah korusun- mühürlenmesine sebep olabilir. Dînî emirlerin yapılması ve dînî yasaklardan uzak kalınması ise kişinin kalbinin nurlanmasına sebep olur. Dine ve ibâdetlere bağlılık; Allah'ı, Peygamber'i, İslâmı sevmeyi sağlar. Bitkilerin su, hava ve güneş ile canlandığı, yeşerdiği, geliştiği gibi imân da ibâdetle kuvvetleşir, sağlamlaşır. Dînî prensiplere aldırış etmemek kişinin, Allah'a ve dine bağlılığını azaltır. Belki bir gün bu bağlılıktan hiç bir eser kalmayabilir.

Aslında dînî hükümlerin ifası son derece kolaydır. İnsana zor gelmesi sırf nefsin eğitilmemiş olmasındandır. İslâm, fitrat dinidir. İnsan yaratılışına uygun, prensiplerini insanların kolaylıkla uygulayabilecekleri bir dindir.

İmân sırf bir vicdan işi değildir. Davranışlarda kendini göstermelidir. İnsanın olgunlaşması için, Yüce Allah'ın sayısız mükâfâtlarına kavuşmak için, kalbimizde imân nurunun hiç sönmemesi için amel ve ibâdet gereklidir.

⁴⁸ Ebû Hanîfe, el-Fıkhu'l-ekber, s.5.

⁴⁹ Tahâvî, el-Akâidetü'l-Tahâviyye, s.40.

⁵⁰ Eş'arî, Luma', Beyrut, 1952, s.75.

⁵¹ Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.156.

VII. İMÂNIN ARTMASI VE EKSİLMESİ MESELESİ

Konuya farklı açılardan bakan İslâm âlimleri imânın artması ve eksilmesi konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

A. Artma ve Eksilmeyi Kabul Etmeyenler:

Konuya "tasdik" açısından bakanlar, imânın artmasını ve eksilmesini kabul etmemişlerdir. Başta Ebû Hanîfe (ö.150/767) ve tâbîleri olmak üzere Mâtürîdî (ö.333/944) kelâmcıların çoğunluğu imânın artmayacağı ve eksilmeyeceği görüşündedirler. Zira bunlara göre, imân, inanılacak hususları "kalp ile tasdik"ten veya "kalp ile tasdik ve dil ile ikrâr"dan ibârettir. Tasdik de; "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen hususlarda onun doğruluğunu içten benimsemek" olduğuna göre bu, tektir; ya olur veya olmaz. Tasdik için artma ve eksilme söz konusu olamayacağından imân için de artma ve eksilme söz konusu olamaz.

Bu konuda Ebû Hanîfe şöyle der: "İmân, ikrâr ve tasdiktir. Yerdekilerin ve göktekilerin imânı artmaz ve eksilmez. Mü'minler, imân ve tevhidde eşittirler. Ancak amellerde birbirlerine üstünlükleri söz konusudur."⁵² Yine Ebû Hanîfe'ye göre, mü'minler gerçekten mü'mindirler, kâfirler de gerçekten kâfirdirler.⁵³ Mü'minin imânında, kâfirin küfründe şüphe yoktur. İmânın artması, küfrün eksilmesiyle; imânın eksilmesi, küfrün artmasıyla tasavvur olunabilir. Halbuki bir şahsın aynı anda hem mü'min, hem kâfir olması mümkün olamayacağına göre imânın artması ve eksilmesi de mümkün olamaz.⁵⁴ Kişi imân edince; tâat da işlese, mâsiyet de işlese tasdik bâkîdir, onda değişme olmaz.⁵⁵

B. Artma ve Eksilmeyi Kabul Edenler:

Bunları iki grupta ele alabiliriz: Birinci gruptakiler, imânın, "tasdik, ikrâr ve amel" olmak üzere üç rüknü olduğunu ileri sürenlerdir. Ameli yani dînî emirlerin yapılması, dînî yasaklardan uzak kalınmasını imânın bir rüknü ve parçası sayanlara göre amele paralel olarak imân artar ve eksilir. Mütezile ve Hâricîler bu görüştedir. Ehl-i Sünnetin Selef âlimlerine göre de amel imânın bir rüknüdür ve amele göre imân artar ve eksilir. Ancak bunlara göre amel, kâmil imânın bir rüknüdür. Bu sebeple imânın aslında bir artma ve eksilme olmaz, kemâlinde olur.⁵⁶

⁵² Bk. el-Fıkhu'l-ekber, s.6.

⁵³ Bunu belirten âyetler için bk. Enfâl, 8/4; Nisâ', 4/151.

⁵⁴ Bk. Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s.160.

⁵⁵ Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.156-157.

⁵⁶ Cüveynî, el-Akâidetü'n-nizâmiyye, Kâhire, 1399/1979, s.90; Pezdevî, Usûlü'd-dîn, s.153; Râzî, Muhassal, s.239.

İkinci gruptakileri de ikiye ayırmak gerekir: Bir kısmı; Kur'ân-ı Kerîmde imânın arttığını ifade eden âyetlere⁵⁷ dayanarak imânın artmasını kabul edenlerdir. Bunlardan bazılarına göre bu artma, Hz. Peygamber devrinde imânın tafsîl (ayrıntı) yönünden artmasıdır. Zira vahiy inmeye devam ettiği için ashâbın her yeni inen âyete, bunların hükümlerine de inanması gerekiyordu. Böylece onların mevcut imânlarında bir artış oluyordu.⁵⁸ Bazılarına göre ise bu artış daha sonraki devirler için de söz konusu olabilir. Zira İslâm'a yeni giren birisi, bütün dînî hükümleri bilemez. Önce kelime-i tevhid getirerek imân eder, sonra dînî hükümleri öğrenmeye ve öğrendiklerine imân etmeye devam eder. Böylece dînî bilgileri ve buna paralel olarak imânî artmaya devam eder.⁵⁹

Bir kısmı ise bu artmayı ve eksilmeyi, imânın kuvvetli ve zayıf olması, imânın nûrunun artması, imânda sebat ve devamlılık anlamında değerlendirmişlerdir.⁶⁰ Nitekim İbrâhîm(a.s.)'ın imânı tam olduğu halde o Allah Teâlâ'dan ölümleri nasıl dirilttiğini kendisine göstermesini istemiş, Allah Teâlâ; "Yoksa inanmadın mı?" buyurunca; "İnandım, fakat (gözümle de görerek) kalbimin yatışması için (bunu) istedim" demişti.⁶¹ Bu âyet, imânın "yakîn" bakımından artacağına yani imânın kemâlinde bir artış olabileceğine delâlet etmektedir.⁶²

İmânın kuvvetli ve zayıf olması anlamında artma ve eksilme olabileceğini her akıl sahibi kabul eder. Nitekim Hz. Peygamberin imânıyla herhangi bir mü'minin imânı bu açıdan eşit değildir. Çevremizde gördüğümüz mü'minlerin dînî emir ve yasaklara karşı tutumları onların imânlarının kuvvetliliği ve zayıflığıyla doğrudan ilgilidir.

Sonuç olarak imân, tasdik bakımından artmaz ve eksilmez. Ancak yakîn (kuvvetlilik ve zayıflık) bakımından artar, eksilir.

⁵⁷ Meselâ bk. Âl-i İmrân, 3/173; Enfâl, 8/2; Ahzâb, 33/22; Feth, 48/4; Müddessir, 74/31.

⁵⁸ Ebu'l-Muîn Neseî, Tabsîratu'l-edille, Kayserî Raşit Ef. Kütüphanesi, No:496, vr.247 b; Sâbûnî, Bidâye, s.90.

⁵⁹ Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.156.

⁶⁰ Neseî, Tabsîra, vr.247 b; Sâbûnî, Bidâye, s.90; Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.157.

⁶¹ Bakara, 2/260.

⁶² Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s.159.

İMÂN VE İSLÂM TERİMLERİ

İmân, lügatta; "tasdik"tir. Yani bir kimseyi verdiği haberde doğrulamak, onun doğru söylediğini kabul etmektir. Terim olarak ise; "Hz. Peygamberin Allah tarafından getirdiklerinde doğru olduğunu kabul etmektir".⁶³

İslâm ise lügatta; "boyun eğmek ve itâat etmek"; terim olarak da; "Allah'ın ulûhiyetini kabul edip boyun eğmek" anlamındadır.

A. İmân ve İslâm'ın Bir Olması:

Lügat yönünden aralarında fark var ise de hüküm yönünden fark yoktur, ikisi de aynı anlamdadır.⁶⁴ İmânsız İslâm, İslâmsız imân olmaz. Bu ikisi içle dış gibidir.⁶⁵ İmânla İslâm birdir. Bir kimsenin mü'min olup müslüman olmaması; müslüman olup mü'min olmaması mümkün değildir.⁶⁶

İmân ve İslâmın aynı olduğuna şu âyetler delâlet etmektedir:

"Mûsâ dedi: Ey kavmim! Eğer siz (gerçekten) Allah'a imân ettiyseniz, O'na (ihlas ile) teslim olmuş müslümanlar iseniz artık, ancak O'na güvenip dayanın" (Yûnus, 10/84). "Onlar İslâm'a girdiklerini senin başına kakıyorlar. (Onlara) de ki: "Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Bilakis sizi imâna muvaffak ettiği için Allah size minnet eder, eğer siz ("İnandık" demenizde) sâdıklar iseniz"⁶⁷. "Derken orada mü'minlerden kim varsa çıkardık. Fakat orada müslümanlardan bir ev(halkın)dan başkasını da bulamadık"⁶⁸. "Sen âyetlerimize imân edecek kimselerden başkasına (söz) dinletemezsin. İşte müslüman olanlar onlardır"⁶⁹. Bu âyetlerde imân, İslâm yerine; İslâm, imân yerine; mü'min, müslim yerine; müslim, mü'min yerine kullanılmıştır.⁷⁰

Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İslâm, beş temel üzerine kurulmuştur; Allah'dan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, Beytullah'ı

⁶³ Râğıb, Mûfredât, s.26; İbn Manzûr, Lisânu'l-arab, I,107; Pezdevî, Usûlu'd-dîn, s.151; Râzî, Muhassal, s.237; Kâdî Beydâvî, Tavâliu'l-envâr, s.464.

⁶⁴ Sâbûnî, Bidâye, s.91.

⁶⁵ Ebû Hanîfe, el-Fikhu'l-ekber, s.6.

⁶⁶ Mâtürîdî, Tevhid, s.394.

⁶⁷ Hucurât, 49/17.

⁶⁸ Zâriyât, 51/35-36.

⁶⁹ Neml, 27/81.

⁷⁰ Mâtürîdî Tevhid, s.396; Nesefî, Tabsıra, vr. 250 a.

haccetmek ve Ramazan orucu tutmak"⁷¹ Bir defasında Hz. Peygamber ashâba "İmân nedir? Bilir misiniz?" diye sormuş, ashâb; "Allah ve Rasûlü bilir" deyince, şöyle buyurmuştur: "Allah'dan başka tanrı olmadığına ve Muhammad'ın Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekat vermek, Ramazan orucu tutmak ve ganîmetin beşte birini vermektir"⁷² Görüldüğü gibi Hz. Peygamber imân ve İslâmı târif ederken aynı şeyleri söyleyerek bu ikisinin aynı olduğunu bildirmiştir.⁷³

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) bir defasında; "Cennet'e ancak mü'min olan girecektir"⁷⁴ buyurmuş, bir defasında da; "Cennet'e ancak müslim olan girecektir"⁷⁵ buyurmuştur. Bu hadisler de mü'min ve müslimin aynı olduğunu gösterir.

B. "İslâm" Kelimesinin Çeşitli Kullanılışları:

"İslâm" kelimesi, her zaman "imân" karşılığında kullanılmaz. Bazan "dîn" anlamında kullanılır. Meselâ şu âyetlerde olduğu gibi; "Allah nezdinde hak din, İslâmdır"⁷⁶, "Sizin için din olarak İslâm'ı beğendim"⁷⁷.

Bazan islâm, kalpte tasdik olmadan zâhirî kabûle denir ki bu, kelimenin lügat anlamına göredir. Şu âyet bu manadaki kullanılışa örnektir: "Bedevîler, "İmân ettik" dediler. De ki: "Siz imân etmediniz, ama, (bari) müslüman olduk" deyin. İmân, henüz sizin kalplerinize girmemiştir"⁷⁸. Buradaki "islâm"dan maksad, "zâhirî teslim olma, müslüman gözükmek"dir.⁷⁹ Bir kimse içten Allah'a inanmadığı halde dıştan teslim (müslüman) olmuş gözükebilir, ibâdet edebilir. Bu, münâfiklıktır.

Bazan da islâm, amel ve ibâdet anlamında kullanılabilir ki buna yukarıda zikrettiğimiz "İslâmın beş temel üzerine kurulduğunu" bildiren hadis örnektir.⁸⁰ Yine Hz. Peygamber (s.a.v.), "Cibrîl Hadisi" diye meşhur olan hadiste islâm'ı; "Allah'dan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Rasûlü olduğuna şehâdet etmen, namazı kılmak, zekatı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yoluna

⁷¹ Buhârî, İmân, 1,2; Müslim, İmân, 19-22; Tirmizî, İmân, 3; Nesâî, İmân, 13; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,26.

⁷² Müslim, İmân, 24.

⁷³ Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.161; Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s.250.

⁷⁴ Buhârî, Kader, 5; Müslim, Sıyâm, 143; Tirmizî, Tefsîru Sûre 9/6; Nesâî, İmân, 7; Dârimî, Savm, 48.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV,89, 90.

⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/19.

⁷⁷ Mâide, 5/3.

⁷⁸ Hucurât, 49/14.

⁷⁹ Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s. 161.

⁸⁰ Taftâzânî, a.g.e., s.161.

gücün yeterse Beytullah'ı haccetmendir" şeklinde; imânı da, "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve âhiret gününe inanman ve bir de kadere; hayrına, şerrine inanmandır"⁸¹ şeklinde târif ederek islâmı zâhirî amellere, imânı da bâtinî itikâda (kalp inancına) isim olarak vermiştir ki bu hadis, imânın bir kalp ve gönül işi; islâmın da kalple tasdik edilen şeylerin dil ile ikrârı ve amel ile izhârı olduğunu gösterir.

Cibrîl hadisinden anlaşılan şudur: İmân, inanılacak hususlara inanmak; İslâm da hem inanmak ve hem de inancının gereği olan amel ve ibâdetle bulunmaktır.

X. İMÂN VE İNKÂR BAKIMINDAN İNSANLAR

A- Mü'min

Mü'min; Allah'dan başka tanrı olmadığına; Allah'ın, kâinâtın yegâne yaratıcısı olduğuna; bütün ilahlık sıfatlarında ve fiillerinde ortağı ve benzeri olmadığına; Muhammed(s.a.v.)'in, Allah'ın, kullarını hidâyet için hak dinle gönderdiği Peygamberi olduğuna inanan kimseye denir.⁸² Bunları inkâr edene de "kâfir" denir. Demek ki mü'min önce Allah'ın varlığına, birliğine, tek yaratıcı olduğuna, O'ndan başka yaratıcı olmadığına; eşi, dengi, benzeri, ortağı, oğlu, kızı, anası, babası olmadığına; hiçbir şeye muhtaç olmadığına; doğmadığına, doğurmadığına; her türlü kemâl sıfatlarla muttasıf, her türlü noksan sıfatlardan münezze olduğuna inanacak, sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah tarafından gönderilmiş hak Peygamber olduğuna, dolayısıyla onun Allah tarafından getirip bildirdiği kesin olarak sabit olan bütün dînî emir ve yasaklara inanacaktır. İmân bölünme kabul etmediğinden, mü'min sayılabilmek için, imân esaslarının hepsine toptan ve her birine ayrı ayrı inanmak zorunluluğu vardır. İmân esaslarından birinin bile inkârı, küfür sayılır.

"Kelime-i tevhid" dediğimiz "Lâ ilâhe illallah, Muhammedün rasûlullah" (Allah'dan başka tanrı yoktur, Muhammed, O'nun Peygamberidir) cümlesini veya "kelime-i şehâdet" dediğimiz "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûluh" (Ben şehâdet ederim ki Allah'dan başka tanrı yoktur. Yine şehâdet ederim ki Muhammed, O'nun kulu ve Peygamberidir) cümlesini söyleyen, daha doğrusu Allah'a ve Peygamberine inanan kişi mü'mindir. Bunun için, bir kişi veya kurumdan izin almak ve ımarasim yapmak gerekmez.

İmânın kazanılması kolaydır. Önemli olan imânı son nefesini verinceye kadar korumak, ruhunu imânlı olarak teslim etmektir. Bu bakımdan imân, sırf dil ile ikrârdan ibaret olmamalı, aksine imânın gereği olan kulluk görevini yapmak,

⁸¹ Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15.

⁸² Şehristânî, Nihâyetü'l-İkdâm, s.472.

dînî emir ve yasaklara bağlı kalarak ömrünü devam ettirmek bir mü'min için vazgeçilmez bir düstur olmalıdır.

Kur'ân-ı kerimde pek çok âyet, mü'minlerin ne gibi özellikler taşımaları gerektiğini bildirir.⁸³

Hz. Peygamber (s.a.v.) de mü'mini; "Mü'min, insanların mal ve canları hususunda kendisinden emin oldukları kimsedir"⁸⁴ diye târif ederek mü'minin Allah'a ibâdet ve kulluk görevini yapmanın yanında insanlara iyi davranan, hiçbir şekilde zarar vermeyen, güvenilir bir kişi olması gerektiğine dikkati çekmiştir.

B- Kâfir

Küfür, lügatta; "örtmek" demektir. Terim olarak ise, imânın zıddı olup "Allah'ı ve Peygamberi inkâr etmeye ve yalanlamaya" denir. Rabbini inkâr edene kâfir denmesi, Allah'ın verdiği nimetleri ve Allah'a giden yolu örtmesindendir.⁸⁵ Esas küfür, Allah'ı bilmemek, yani tanımamak ve yalanlamaktır. Bununla beraber bazan küfre alâmet olan şeye de küfür denir. Meselâ ateşe, aya, güneşe, yıldızlara vb. ibâdet etmek, peygamber öldürmek, haramları helal saymak vb. küfür alâmetidir ve küfür sayılmıştır. Çünkü bu tür fiiller ancak Allah'ı inkâr edip yalanlayan kâfirden çıkar.⁸⁶

İnanç esaslarını diliyle ikrâr edip de kalbiyle tasdik etmeyenler, insanlar nazarında mü'min sayılsalar bile Allah katında kâfirdirler ki bunlara münâfik denir. Kalbiyle tasdik ettiği halde diliyle ikrâr etmeyenler ise, insanlar nazarında kâfir olsalar bile -Allah bilir- Allah katında mü'mindirler.⁸⁷

Mü'mine, mü'min; kâfire, kâfir demeli; mü'mine, kâfir; kâfire, mü'min dememelidir. Bunun sorumluluğu büyüktür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: "Bir kimse diğer bir kimseyi fıkla veya küfürle itham etmesin. Aksi takdirde itham edilen arkadaşında bunlar yoksa, kelime kendine dönderilir"⁸⁸. Bu ve benzeri hadisler, mü'minlerin birbirlerini küfür ve nifâkla itham etmekten sakındırmaya yöneliktir. Yoksa bu tür bir davranış ve söz çok çirkin ve büyük günah ise de küfür olmaması gerekir. Her şeyin en doğrusunu

⁸³ Bunlardan bazıları için bk. Enfâl, 8/2-4; Mü'minûn, 23/1-11; Hucurât, 49/15.

⁸⁴ Tirmizî, İmân, 12; Nesâî, İmân, 8; İbn Mâce, Fiten, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 154.

⁸⁵ Bağdâdî, Uşûlu'd-dîn, s.248.

⁸⁶ Bâkılânî, Temhîd, Beyrut, 1957, s.348.

⁸⁷ Sâbûnî, Bidâye, s.88; Taftâzânî, Şerhu'l-akâid, s.154.

⁸⁸ Buhârî, Edeb, 44; Müslim, İmân, 111, 112; Tirmizî, İmân, 16.

şüphesiz Allah bilir. Ehl-i kible (Kible'ye yönelerek namaz kılmanın farziyetine inanan)dan kimseyi tekfir etmemek, Ehl-i Sünnetin prensibidir.⁸⁹

Kur'ân-ı Kerimde pek çok âyette Yüce Allah, kâfirlerin Cehennem'e gireceklerini ve orada devamlı kalacaklarını bildirir.⁹⁰

1. Küfür Çeşitleri:

Küfrün bazı çeşitleri vardır ki şunlardır:

a- Küfr-i inkâr; Allah'ı hiç tanımamak, varlığını kabul ve itiraf etmemek tarzındaki küfürdür. Bu, kalbiyle ve diliyle inkârdır.⁹¹

b- Küfr-i cühûd; Bu, Allah'ı (kalben) bildiği halde, inkâr etmektir. İblis'in ve Firavun'un küfrü buna örnektir.⁹²

c- Küfr-i inâd; Kalbiyle Allah'ı bilmek, diliyle ikrâr ve itiraf etmek, fakat hasedi ve sapıklığı sebebiyle "İslâm"ı dîn olarak kabul etmemektir. Ebû Cehil'in, Hz. Peygamberin amcası Ebû Tâlib'in küfürleri ve Hz. Peygamberin hak peygamber olduğunu bilen, fakat inadından dolayı onun peygamberliğini reddeden Yahûdî ve Hristiyanların küfrü bu türdendir.⁹³

d- Küfr-i nifâk; Diliyle inandığını söylediği halde kalbiyle inanmayan münâfiğin küfrü bu türdendir.⁹⁴

e- Küfr-i cehlî; Kendi isteğiyle ama küfür olduğunu bilmeden küfür sözü söyleyen kişinin küfrüdür ki bazı âlimler câhilliği sebebiyle bu kişinin küfre girmediğini söylerler.⁹⁵

f- Küfr-i hükmi; Allah'ın ve Rasûlünün yalanlama alâmetleri olarak bildirdiği sözleri söylemek ve hareketleri yapmak suretiyle İslâm'dan çıkmaktır. O halde her müslümanın dinde hangi sözlerin ve fiillerin küfür sayıldığını bilmesi gerekir.⁹⁶

⁸⁹ Râzî, Muhassal, s.240.

⁹⁰ Bazı âyetler için bk. Âl-i İmrân, 3/131; Nisâ', 4/56; Tevbe, 9/49.

⁹¹ Bakara, 2/6 âyetinde zikredilen küfür, bu türdendir.

⁹² Cüveynî, el-Akîdetü'n-nizâmiyye, s.85.

⁹³ Bk. Bakara, 2/89; Cürcânî, Şerhu'l-Mevâkıf, Kostantiniyye (İstanbul), 1286 h., s.597.

⁹⁴ İbn Manzûr, Lisânu'l-arab, III,273.

⁹⁵ A. Saim Kılavuz, İmân-Küfür Sınırı, İstanbul, 1982, s.59.

⁹⁶ Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, Kelâm, Konya, 1988, s.112.

2- Küfre Götüren İnanç, Söz ve Fiillerden Bazıları:

Bir mü'minin küfre girmesine sebep olabilecek bâtil inançlar, sözler ve hareketler çoktur. Biz bunlardan bellibaşlılarını zikretmek suretiyle bir genel fikir vermek istiyoruz.⁹⁷

- 1- İki veya daha fazla ilâha inanmak küfürdür.
- 2- Put yapmak ve puta tapmak küfürdür.
- 3- Âlemin yaratıcısının Baba, Oğul ve Kutsal Ruh gibi üç esastan meydana geldiğine inanmak küfürdür.
- 4- Allah'ın eşi, oğlu, kızı, annesi, babası olduğuna inanmak küfürdür.
- 5- Allah'dan başkasına secde ve ibâdet etmek küfürdür.
- 6- Allah'ın adâletsizlik ve haksızlık yaptığını söylemek küfürdür.
- 7- Allah'ın zâtı, sıfatları, isimleri, fiilleri, emir ve yasaklarıyla -şaka da olsa- alay etmek, bunları küçümseyici ifadeler kullanmak küfürdür.
- 8- Melekleri küçümsemek, ayıplamak ve onlara sövmek küfürdür.
- 9- "Melekler, Allah'ın kızlarıdır" demek küfürdür.
- 10- Peygamberliği inkâr küfürdür.
- 11- Kur'ân'da peygamber olduğu bildirilenlerin (birinin bile olsa) peygamberliğini inkâr küfürdür.
- 12- Peygamberlerden ve insanlardan birine tanrılık isnâd etmek küfürdür.
- 13- Peygamberleri küçümsemek, kınamak, hafife almak ve onlarla alay etmek küfürdür.
- 14- Kur'ân'ın beşer sözü olduğunu söylemek küfürdür.
- 15- Nassları (Kur'ân âyetlerini ve mütevâtir hadisleri) reddetmek (bir âyet ve bir hadis bile olsa), küfürdür.
- 16- Nasslar, zâhiri üzere hamledilir. Yani Kur'ân âyetlerini ve Hz. Peygamberin hadislerini okuduğumuz zaman ne anlıyorsak, bunların anlamı budur. Nassların zâhirî anlamlarını bırakıp da -Bâtınîlerin iddia ettiği- bir takım gizli anlamlara sapmak küfürdür.
- 17- Kur'ân'da bildirilen Allah'ın sıfatlarını inkâr küfürdür.

⁹⁷ Bu konuda fazla bilgi almak isteyenler küfür lafızlarıyla ilgili eserlere başvurabilirler. Bk. A. Saim Kılavuz, İmân-Küfür Sınırı, s.98-160; Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber, s.306-358; Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s.182-184.

18- Kıyâmeti, öldükten sonra dirilmeyi, amel defterlerinin verilmesini, hesâbı, sırâtı, mîzânı, Cenneti, Cehennemi vb. inkâr küfürdür.

19- Şeriatla (Dinle) alay etmek, Şeriatı hafife almak küfürdür.

20- Allah'dan (rahmetinden) ümit kesmek küfürdür.

21- Allah'dan (azâbından) emîn olmak küfürdür.

22- Ğaybdan verdiği haberde, kâhinin doğru söylediğine inanmak küfürdür.

23- Haramı helal saymak, helali haram saymak küfürdür.

24- Kâfir olmaya râzî olmak küfürdür.

25- "Bunu, Allah emretse yapmam" demek küfürdür.

26- Ruhların tenâsühüne (ruhun bir bedenden diğerine geçmesine) inanmak küfürdür.

27- Kur'ân'ı pisliğe atmak küfürdür.

28- Kur'ân'la -bir âyetiyle olsa bile- alay etmek küfürdür.

3- Bellibaşlı Küfür Sebepleri

1- Kendini beğenme, kibirlenme, gururlanma (Firavun gibi).

2- Makam, mevki, mansıb endişesi (Herakliyüs gibi).

3- Kınanma ve ayıplanma endişesi (Ebû Tâlib gibi).

C- Münâfık:

Kalbiyle Allah'ı inkar ettiği halde diliyle inandığını söyleyene "münâfık" denir.⁹⁸ Kur'ân-ı Kerim de münâfığı böyle açıklamaktadır: "İnsanlardan bir takımları vardır ki, inanmadıkları halde, "Allah'a ve âhiret gününe inandık" derler"⁹⁹. Bu âyette bahis konusu olanlar, dıştan mü'min göründükleri halde içten inkarcı olan münâfıklardır.

Münâfıkların yalancı olduklarını Yüce Allah şu âyette bildirmektedir: "Münâfıklar sana geldiklerinde, "Şâhidlik ederiz ki sen muhakkak Allah'ın peygamberisin" dediler. Allah da bilir ki sen elbette O'nun peygamberisin. Allah hiç şüphesiz münâfıkların yalancı olduklarına şâhidlik eder"¹⁰⁰.

⁹⁸ Şehristânî, Nihâyetü'l-İkdâm, s.473.

⁹⁹ Bakara, 2/8.

¹⁰⁰ Münâfikûn, 63/1.

Şu âyette münâfıkların kâfir oldukları bildirilmektedir: "Onların sadakalarının kabul edilmesini engelleyen, onların Allah'ı ve rasûlünü inkar etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek sadaka vermelerinden başka bir şey değildir"¹⁰¹. Münâfıklar, mü'min olduklarını söyledikleri, hatta bazan ibâdet ettikleri, namaz kıldıkları yani dıştan müslüman gözüktükleri için dünyada müslüman muâmelesi görürler. Çünkü İslâm'da, dış görünüşe göre hüküm verilir. Ama içten kâfir oldukları ve müslümanları aldattukları için cezaları, Cehennem'in en alt tabakasında ebedî azab olunmak gibi ağır bir cezadır. "Şüphesiz ki münâfıklar, Cehennem'in en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın"¹⁰². Görüldüğü gibi inkar bakımından insanların en kötüsü ve tehlikelisi münâfıklardır.

D- Müşrik

Şirk, tevhidin zıddı olup "ortaklık" demektir. Müşrik, "Allah'a eş koşa; zât, sıfat ve fiillerinde Allah'ın ortağı, benzeri olduğuna inanan kimse"ye denir. Birden fazla yaratıcı kabul etmek şirk olduğu gibi; Allah'ın eşi, oğlu, kızı vb. olduğunu söylemek de şirkdir.

Şirk ve küfür, birbirine yakın iki kavramdır. Küfür daha genel, şirk daha özeldir. İnanç esaslarından birini veya bir kaçını inkar küfürdür, şirk değildir. İki veya daha fazla ilaha inanmak şirkdir ve aynı zamanda küfürdür.

"Ey imân edenler! Müşrikler, ancak bir pisliktir. Onun için bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"¹⁰³ âyeti, müşriklerin necis, pis olduğunu bildirmektedir. Tabiatıyla bu pislik mânevî pisliktir. Bu âyet hükmünce gayr-i müslimler Mescid-i Haram'a sokulmazlar. "Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O, hiçbir evlad edinmemiştir. Mülkünde O'nun bir ortağı da yoktur"¹⁰⁴ âyeti Yüce Allah'ın şirkten uzak olduğunu bildirir. "Onların çoğu Allah'a imân etmez. Ancak Allah'a ortak koşarlar"¹⁰⁵ âyeti, müşriklerin kâfir olduklarına delâlet etmektedir.

"Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse için bağışlar"¹⁰⁶ âyeti, şirkin, günahların en büyüğü ve yegâne affedilmeyeni olduğunu bildirmektedir.

¹⁰¹ Tevbe, 9/54.

¹⁰² Nisâ', 4/145.

¹⁰³ Tevbe, 9/28.

¹⁰⁴ Furkân, 25/2.

¹⁰⁵ Yûsuf, 12/106.

¹⁰⁶ Nisâ', 4/48.

Şirk Çeşitleri

Şirk, çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bellibaşlı çeşitleri şunlardır:

1- Şirk-i istiklâl: İki müstakil ilah kabul edenlerin şirkidir ki Mecûsîlerin ve Hayır ve Şer olmak üzere iki ilâha inanan Seneviyye'nin şirkî bu türden bir şirktir.

2- Şirk-i teb'iz: Yaratıcının tek olduğunu söylemekle beraber bir kaç unsurdan (ilâhdan) birleşmiş olduğunu söyleyenlerin şirkidir. Hristiyanların teslis inancı gibi.

3- Şirk-i takrîb: Âlemin yaratıcısının bir olduğunu söylemekle beraber Allah'a yakın olabilmek için ve Allah katında şefâatçi olur inancıyla heykellere, putlara ibâdet edenlerin şirkidir. Câhiliyye devrindeki putperest araplar bu grup müşriklerdendir.

4- Şirk-i taklîd: Sırf atalarını taklid ederek putlara ibâdet edenlerin şirkidir. İnsanların çoğunluğu pek çok konuda olduğu gibi şirk konusunda da takliddir. Akıllarıyla çirkin buldukları şirkten sırf atalarını taklid için vazgeçememişlerdir.

5- Şirk-i esbâb: Eşyanın tabiatının gerçek müessir' olduğuna inananların şirkidir. Tabiatçıların şirkî bu türdendir. Ancak, sebepleri sonuçlara bağlayarak her ikisinin de Yaratıcı'sının olduğuna, sebepleri yaratınca arkasından sonuçları da yaratmanın Sünnet-i ilâhiyyeden olduğuna inanmak şirk değil, tevhiddir.¹⁰⁷ Yani bu âlemde her şeyin kendiliğinden olduğuna inanmak şirk, Allah'ın bazı sebeplere bağlı olarak yarattığına inanmak ise imândır.

6- Şirk-i hafî (Gizli şirk): Kendi nefislerini ilâh derecesine yükseltenlerin şirkidir. Bazı müslümanların ibâdetlerini Allah rızâsı için değil de gösteriş için yapmaları bu tür şirke dâhildir.¹⁰⁸ "Kötü duygularını (hevâsını) kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü?"¹⁰⁹ âyeti, bu tür şirkî açıklar.

Hastaların şifâ bulması, fakirin zenginleşmesi vb. ihtiyaçlar için Allân'tan başkasından yardım istemek şirk olduğu gibi, Allâh'ı bırakıp da din adamlarını rab yerine koymak; onların emir ve yasaklarına kulak vermek de şirktir. Nitekim şu âyet buna işaret etmektedir: "(Yahûdîler) Allah'ı biratıp bilginlerini (hahamlarını); (Hristiyanlar da) râhiblerini ve Meryem oğlu Mesih'i (İsâ'yı) rablar edindiler. Halbuki hepsine de tek Tahrî'ya kulluk etmekten başka bir şey emrolunmadı"¹¹⁰. Yine putlara ve yıldızlara kurban keserek yaklaşmak isteği de şirktir.¹¹¹

¹⁰⁷ İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, Haz. Sabri Hizmetli, Ankara, 1981, s.266.

¹⁰⁸ Şerafeddin Gölcük, Süleyman Toprak, Kelâm, s.114.

¹⁰⁹ Furkân, 25/43.

¹¹⁰ Tevbe, 9/31.

¹¹¹ Şâh Veliyyullah Dehlevî, Huccetullâhî'l-bâliğa, Mısır, 1322 h., I,48-49.

"Yahûdiler, "Uzeyir, Allah'ın oğludur" dediler. Hristiyanlar da, "Mesih (İsâ) Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir. (Sözlerini) önceden kâfir olmuş kimselerin sözlerine benzetiyorlar. Allah onları kahretsin. Nasıl da (haktan bâtıla) döndürülüyorlar"¹¹² âyeti, Yahûdî ve Hristiyanların müşrik olduğunu açıklamaktadır.

E- Mürted

Önce müslüman iken dîni terk edene "mürted" denir. Böylece mürted de kâfir olmuştur. Ancak önce müslüman iken sonradan İslâm'ı terk ettiği için mürtede uygulanan hükümler kâfirinkinden farklıdır.

Mürtede uygulanan hükümlerden bazıları şunlardır:

- 1- Mürtedlerle herhangi bir anlaşma akdi yapılmaz. Halbuki kâfirlerle yapılır.
- 2- Mürtedden cizye kabul edilmez. Böylece zimmî olmasına izin verilmez.
- 3- Harpte esir alınan mürted köle edinilmez. İslâm'a davet edilir, imân etmezse öldürülür.
- 4- Mürtedin malı ganîmet olarak paylaşılmaz, Devlet hazinesine kalır.¹¹³
- 5- Mürtedin kestiği yenmez.
- 6- Mürtedle evlenilmez, bir müslümanla evlenmesine izin verilmez.
- 7- Mürtedden diyet alınmaz.
- 8- Mürtedin kâtiline kısas uygulanmaz.
- 9- Mürted öldürülürse cenazesi yıkanmaz, müslüman kabristanına gömülmez.
- 10- Terk ettiği mala vâris olunmaz. Kendisi de bir müslümanın malına mirasçı olamaz. Malı Devlet hazinesinde fey' (ganîmet) olur. Mürtede, dîne dönmesi için üç gün süre tanınır, dönerse canını kurtarır, dönmezse öldürülür.¹¹⁴

Mürtede uygulanan hükümlerin ağır olması birliğin ve dirliğin korunması, irtidâdın önlenmesi gibi gayelere yönelik olabilir. Kâfirinkinden ağır olması ise kâfirle aralarında fark olmasındandır. Zira kâfir İslâm ile müşerref olmadığı için İslâmın güzelliklerinden habersizdir. Ama mürted, İslâm'ı tatmıştır. Balı tadanla tatmayan aynı kefeye konmamalıdır.

¹¹² Tevbe, 9/30 .

¹¹³ A. Saim kılavuz, Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş, s. 44-45.

¹¹⁴ Ebû Ya'lâ el-Ferrâ', el-Ahkâmü's-sultâniyye, Beyrut, 1403/1983, s.51-52; Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, s.328.

X. MUKALLİDİN İMÂNI

Delilleri bilmeden, araştırmadan ana-babasından, hocasından veya başka birinden duyarak inanana "mukallid" denir. Mukallidin târifi her ne kadar böyle yapılıyor ise de imânının sahih olup olmaması tartışılan mukallid, insanlardan uzak olarak yaşayan, âlem ve yaratıcısı hakkında düşünmeyen; Allah'ın varlığı ve imân esasları kendisine haber verilince bunları kabul ve tasdik eden kimsedir. Yoksa müslüman beldelerde boğup büyüyen ve yaratıkları görünce Allah'ı anan ve tesbih eden kişi taklid sınırından çıkmıştır.¹¹⁵

Mûtezile'ye göre mukallid, mü'min kabul edilmez.

Ehl-i Sünnet'e göre ise mukallidin imâni sahihtir. Zira imânda önemli olan, inanılacak hususlara inanmaktır. Delille inanmak tavsiye edilmekle beraber delilsiz inanan gerçek mü'min kabul edilir. Hidâyet yoluna taklidle giren, delille giren gibi Cenneti hak eder. Delilini araştırmadan inanan halkın imânının sahih olduğu icmâ ile sâbittir. Mukallid de İslâmın bütün rükünlerine inandığı için imâni geçerlidir.¹¹⁶

Allah'a ve inanç esaslarına delilsiz inanan kimse, inancında şüpheyi düşmedikçe mü'mindir. Ebû Hanîfe (ö.150/767), Şâfiî (ö.204/820), Mâlik (ö.179/795), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Evzâî (ö.157/774), Sevrî (ö.161/778) vb.'ye göre mukallidin imâni sahihtir. Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/936)'ye göre de mukallid, mü'mindir. Ancak âlemin hâdis (sonradan) oluşunu ve dolayısıyla Yaratıcı'nın varlığını akılla bulması gerektiğinden bu husustaki ihmali sebebiyle günaha girmiş olur. Esasen bu görüş sadece Eş'arî'nin değil Ehl-i Sünnet âlimlerinin çoğunluğunun görüşüdür. Yani Ehl-i Sünnet çoğunluğuna göre bir insan Allah'a ve diğer imân esaslarına inanmaya götürecek delilleri öğrenme imkânı olduğu halde öğrenmekten geri kalırsa günaha girer. Günahının bağışlanması için tevbe-istiğfar etmesi gerekir.¹¹⁷

İmânda önemli olan tasdiktir. Kendisine imân esasları bildirilen kişi bunları kabul ve tasdik ederse, mü'mindir ve Allah'ın mü'minlere vâdettiklerini hak eder.

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö.324/936) ve Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210), Seyfeddin el-Âmidî (ö.631/1233) gibi bazı takipçileri, her mü'minin âlemin hâdis oluşunu, Yaratıcının varlığını ve Allah için vâcib ve mümtenî olan şeyleri bilmesinin vâcib (farz) olduğunu, taklidin câiz olmadığını söylemiş iseler de bunlara göre mukallid kâfir değil günahkar kabul edildiğine göre bunların

¹¹⁵ Sâbûnî, Bidâye, s.90.

¹¹⁶ Pezdevî, Usûlu'd-dîn, s.152-153; Nesefî, Tabsıratu'l-edille, vr. 9 a-b.

¹¹⁷ Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, s.254-255; Nesefî, Tabsıra, vr. 9 b.

görüşleriyle Mâtürîdîlerin görüşleri arasında büyük bir fark olmadığı görülür.¹¹⁸ Eş'arîler; "İtikâdî meseleleri delilleriyle bilmek her mükellefe farzdır" derken bunun icmâlen (toplucu) olmasını kasdetmişlerdir. Yoksa inkarcıları susturacak ve irşad olmak isteyenleri irşad edecek derecede itikâdî meselelerin ayrıntılarıyla bilinmesi farz-ı ayn değil, farz-ı kifâyedir.¹¹⁹

Mârifet (bilgi), imân değildir. Kur'ân-ı Kerim bize Ehl-i Kitâbın (Yahûdî ve Hristiyanların), Hz. Muhammed'in hak peygamber olduğunu kesin bildiklerini, fakat hasedlerinden onun peygamberliğini kabul ve tasdik etmediklerini, dolayısıyla mü'min olmadıklarını bildiriyor¹²⁰ ki bu, mârifetin imân olmadığına delildir.

XI. İSLÂM DÂVETİ ULAŞMAYANLARIN DURUMU

Dünyanın herhangi bir köşesinde bulunup da İslâm dininden habersiz olarak yaşayan ve böylece ölenlerin öbür âlemdeki sorumlulukları hakkında İslâm âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Mûtezile ve Mâtürîdîlerin Allah'ı bilmenin akılla vâcib olduğunu ileri sürmelerine karşılık Hâricîler, Râfîzîler ve Eş'arîler akılla hiç bir şeyin vâcib olamayacağını ileri sürmüşlerdir.¹²¹

A. Mâtürîdîlerin görüşü

Mâtürîdîlere göre; akıl, Allah'ı bilmeye bir âlettir. Allah, bir peygamber göndermeseydi bile insanların, akıllarıyla Allah'ı bilmeleri, bulmaları onlara vâcib olurdu. İnsan, Allah'ın kendisine verdiği akılla kendi yaratılışını, diğer varlıkların yaratılışlarını, yer ve göğün yaratılışını vb. düşünmek suretiyle bunların kendi kendilerine var olamayacaklarını; mutlaka ilmi, irâdesi, kudreti sonsuz bir Yaratıcı tarafından yaratılmış olacaklarını düşünerek Allah'ı akıyla bulabilir. Daha doğrusu bulmalıdır. Bu, ona vâcibdir.¹²² Bâliğ olduktan sonra bunları düşünecek kadar yaşayan bir insan, Allah'ın varlığını kavrayamadan ölürse mâzûr olmaz, azab görür.¹²³

Mâtürîdîler bu görüşlerini âyet ve hadislerle dayandırır. Mâtürîdîlere göre, "Peygamberleri dedi ki: gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var?"¹²⁴

¹¹⁸ Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, s.255; Nesefî, Tabsıra, vr. 9 b.

¹¹⁹ Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s.264.

¹²⁰ Bk. Bakara, 2/146; En'âm, 6/20.

¹²¹ Sâbûnî, Bidâye, s.85-86.

¹²² Sâbûnî, Bidâye, s.85; Beyâdî, İşârâtü'l-merâm, s.75.

¹²³ Beyâdî, İşârâtü'l-merâm, s.75; Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s.250.

¹²⁴ İbrâhîm, 14/10.

âyeti, yaratıcının varlığını akılla bilmeye delâlet etmektedir. Hz. Peygamberin; "Her doğan fitrat üzere doğar. Sonra ana-babası onu Yâhûdî, Hristiyan veya Mecûsî yapar"¹²⁵ hadisi de buna delildir. "Her doğan fitrat üzere doğar" demek, "dıştan olumsuz bir etki yapılmazsa herkes akıyla Yaratıcıyı (Allah'ı) bulabilir" demektir. Bu hadis aynı zamanda insanın inancının ve düşüncesinin şekillenmesinde çevre faktörünün önemini belirtmektedir. İmâm Mâtürîdî, akıllı çocuğa bile Allah'ı bilmenin (mârifetullâhın) vâcib olduğunu söylemiştir.¹²⁶

B. Eş'arîlerin Görüşü

Eş'arîlere göre, akılla hiç bir şey vâcib değildir. Akıl ancak âlemin hâdis, Yaratıcının kadîm olduğunu bilmeye, eşyanın güzel ve çirkinliğini anlamaya yarayan bir âlettir.¹²⁷ Eş'arîler akılla Allah'ı bilmenin vâcib olmadığına şu âyetleri delil getirirler: "Biz bir peygamber göndermedikçe hiç kimseyi azab etmeyiz"¹²⁸. "Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların, peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın"¹²⁹. Ancak Mâtürîdîlere göre bu âyetler, şariat gelmeden önce, imânın hâricindeki şer'î emirlerden dolayı azab olmayacağına delildir. Akılla Allah'ın bilinmesinin vâcib olmamasına delil değildir.¹³⁰

Kendilerine İslâm dâveti ulaşmamış kişiler akıllarıyla âlemin hâdis olduğuna, Yaratıcının varlığına ve birliğine inanıyorlarsa, müslümanlar gibidirler. Böyle olan kişilerle karşılaşan müslümanların bunları İslâm'a dâvet etmeleri gerekir. İslâm dâvetini reddedenler, gayr-i müslim muâmelesine tabi olurlar. Bunlardan hiç biri İslâm'a dâvet edilmeden öldürülmez.¹³¹

Mâtürîdîlerle Eş'arîler arasındaki ihtilaf; dağ başında yetişmiş, kendisine İslâm dâveti ulaşmamış olanlardan Allah'a imân etmeden ölenlerle, Hz. İsâ ile Hz. Muhammed arasındaki fetret devrinde yaşayıp Allah'a imân etmeden ölenler hakkındadır. Bunlar Mâtürîdîlere göre azab görür; Eş'arîlere göre azab görmez.¹³²

¹²⁵ Buhârî, Cenâiz, 80; Kader, 3; Müslim, Kader, 22-25; Ebû Dâvûd, Sünnet, 17; Tirmizî, Kader, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 315, 346; IV, 24.

¹²⁶ Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fikhi'l-ekber, s.250-251.

¹²⁷ Bk. Sâbûnî, Bidâye, s.85.

¹²⁸ İsrâ', 17/15.

¹²⁹ Nisâ', 4/165.

¹³⁰ Beyâdî, İşârâtul-merâm, s.80; Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fikhi'l-ekber, s.251.

¹³¹ Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, s.327-328.

¹³² Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fikhi'l-ekber, s.251.

XII. İMÂNIN SAHİH OLMASININ ŞARTLARI

Bir kimse kelime-i şehâdet getiriyorsa yani Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed'in Allah'ın peygamberi olduğuna inanıyorsa, mü'mindir. İmânın kazanılması kolaydır. Ama korunması o kadar kolay değildir. Cenneti hak etmek için son nefesini verinceye kadar imânını korumak gerekir. Bu bakımdan imânın sahih, geçerli ve makbul olması için şu şartlar gerekmektedir:

1- İmân, ye's ve ümitsizlik halinde olmamalıdır. Bir kimse ömür boyunca kâfir olarak yaşayıp da ilâhî azabı bildiren bir takım işaretler alır ve böylece ölümünün kesin olduğunu anlar, bundan sonra imân etmeye kalkışır, bu imân, sahih ve geçerli değildir.¹³³ Ölüm halinde, azab görüldüğü, hayattan ümit kesildiği anda imân fayda vermez. Din gaybî imânı emreder. Yani görülmeyene ve ölmenden önce imân, geçerlidir. İmân, ölümden, gelecek için bir hayır kazanmaya imkan bulunacak kadar önce olmalıdır.¹³⁴

"Görmediğime inanmam" sözü, küfür felsefesidir. Görülene zaten inanmak zorunluluğu vardır. Önemli olan görülmeyene imândır. "Artık o çetin azâbımızı gördükleri zaman, "Allah'a inandık ve O'na ortak koştuğumuz şeyleri inkar ettik" dediler. Fakat azâbımızı gördükleri zaman imânları kendilerine bir fayda vermeyecektir. Allah'ın kulları hakkında cârî olagelen âdeti budur. İşte kâfirler burada hüsrâna uğramışlardır"¹³⁵ âyeti, hayattan ümidini kestikten ve ilâhî azâb işaretlerini gördükten sonra imânın geçersiz olduğuna delildir.

Öldürülme ve bir organının kesilmesi gibi son derece ciddî, hayâtî tehdit ve tehlikeler karşısında kişinin imânını gizlemesine, diliyle küfür izhâr etmesine izin verilmiştir. "Kalbi imân ile mutmain olduğu halde (dinden dönmeye) zorlanan hariç, kim, imân ettikten sonra Allah'ı inkar ederse, (ona Allah'ın gazabı vardır)"¹³⁶ âyeti buna delildir. Nitekim Kureyşli müşrikler Ammâr b. Yâsir'in gözü önünde babası Ammâr ile annesi Sümeyye'yi işkence ile fecî bir şekilde öldürdüler. Sıra Ammâr'a gelmişti. O mü'min olduğu halde bunu gizledi ve canını kurtardı. Konu Hz. Peygamber'e intikal ettirilince, Hz. Peygamber Ammâr'ın doğru yaptığını söyleyerek onu teselli etti.¹³⁷

2- Mü'min, zarûrât-ı dîniyyeden hiç birini inkâr etmemeli ve yalanlamamalıdır. Hz. Peygamberin Allah tarafından getirip bildirdiği kesin olarak sâbit olan dînî hükümlere (emir ve yasaklara) "zarûrât-ı dîniyye" denir. Tevâtür

¹³³ Nesefî, Tabsıra, vr. 8 b.

¹³⁴ Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber, s.262; Elmalılı, Hak Dini, İstanbul, 1968, III,2105.

¹³⁵ Mü'min, 40/84-85.

¹³⁶ Nahl, 16/106.

¹³⁷ İbn Kesir, Tefsir, Beyrut, 1388/1969, II,587-588.

yoluyla bize ulaşan dînî hükümlere inanma zorunluluğu vardır. Bunlardan birini inkâr, kişiyi küfre götürür. Meselâ Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu inkâr küfür olduğu gibi eksik veya fazla olduğunu iddia da küfürdür. Kur'ân'da bildirilen namaz, oruç, hac, zekat vb. fiillerin farzlığını; haksız yere insan öldürmek, domuz eti yemek, içki içmek, kumar oynamak, zinâ etmek, hırsızlık etmek, fâiz alıp vermek vb. fiillerin haramlığını inkâr da küfürdür. Namazın beş vakit olması ve farzları itibariyle bu gün müslümanların kıldığı şekliyle kılınması tevâtüren sâbit olduğu için bunları inkâr da yine küfürdür. İmân, bir bütündür, bölünme kabul etmez. Bu bakımdan dînî hükümlerden birini veya bir kısmını inkâr tamamını inkâr hükmündedir.

3- Dînî hükümlerin (emir ve yasakların) ilâhî hikmet gereği olduğunu kabul etmeli ve bunları ifâda inat ve kibir göstermemelidir. Allah hakîmdir; hikmetsiz iş yapmaz. Emirleri güzel ve yararlı; yasakları çirkin ve zararlıdır. Mü'min, dînî emir ve yasakları güzel ve yerinde bularak bunların gereğini yapmalıdır. Namaz, oruç, zekat, hac vb. ibâdetleri güzel bulmamak, bunları küçümsemek, bunlarla alay etmek küfür olduğu gibi Allah'ın emrine aykırı olsun diye bir emri yapmamak veya dînî bir yasağı inadından dolayı işlemek de küfürdür.

4- Kıyâmet alâmetlerinden biri olan güneşin batıdan doğmasından önce imân etmiş olmalıdır. Zira imânın esası, gayba yani gözle görülmeyene imândır. Bir şeyi gözle gördükten sonra inanmaya, imân denmez. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Güneş, battığı yerden doğmadıkça kıyâmet kopmayacaktır. Güneş battığı yerden doğduğu zaman bütün insanlar toptan imân edecek, fakat artık o gün, daha önceden imân etmeyen yahut imânında bir hayır kazanmayan hiç bir kimseye (o günkü) imânı fayda vermeyecektir." ¹³⁸ Bu hadiste En'âm sûresinin şu âyetine işaret edilmektedir: "(İnanmak için) hâlâ kendilerine meleklerin gelmesini veya Rabbinin gelmesini, yahut Rabbinin bazı âyetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Ancak Rabbinin, (onları imâna mecbur edecek) bazı âyetleri (işaretleri) geldiği gün, önceden inanmamış, ya da imânında bir hayır kazanmamış olan kimseye (o günkü) imânı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şüphesiz biz de beklemekteyiz" ¹³⁹

Allah Teâlâ bu âyette, inkarcıların kendilerine, görebilecekleri bir melek veya Allah bizzat gelmedikçe ya da Peygamberin haber verdiği kıyâmet alâmetlerinden bazıları görülmedikçe inanmayacaklarını, ama böyle bir alâmet geldiği gün de onların imânlarının kabul edilmeyeceğini bildirmektedir ki bu alâmetler bir dumanın çıkması, yer hayvanının (dâbbetü'l-arzın) çıkması, Deccâl'in çıkması, Hz. İsa'nın inmesi, güneşin batıdan doğması, Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkması, Aden

¹³⁸ Buhârî, Tefsîrû sûre 6/9; Müslim, İmân, 248; Ebû Dâvûd, Melâhim, 12; İbn Mâce, Fiten, 32; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 231.

¹³⁹ En'âm, 6/158.

taraflarında bir ateşin çıkması, doğuda, batıda ve Arabistan'da bazı yerlerin batması gibi alâmetlerdir.¹⁴⁰

Bir takım ilâhî ikâzlar ve işaretler gelmeden önce imân etmelidir ki bu imân, kurtuluşa götüren imândır. Yoksa ilâhî işaretlerden sonraki imân fayda vermez. Allah'ın hoşnudluğunu kazanmak ve ebedî mutluluğu elde etmek için insan imânını son nefesine kadar korumak zorundadır. Zira bir kimse ömrü boyunca mü'min olarak yaşasa, ölmeden önce imânını yitirse (küfre girse), ebedî azâbı hak eder. Bir kimse de ömrü boyunca kâfir olarak yaşasa, fakat ölmeden önce imân edip imânlı olarak bu dünyadan göçse bu da ebedî mutluluğu hak eder. Burada ölüm anındaki imânı kasdetmediğimizi hatırlatmak isteriz. Zira bu imânın geçersiz olduğunu daha önce açıklamıştık.

Mü'min, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemeli ve azâbından da emin olmamalıdır. Zira bunların her ikisi de küfürdür. "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez"¹⁴¹ âyeti, Allah'ın rahmetinden ümit kesmemeyi; "Allah'ın tuzâğından (onlara mühlet verip de sonra ansızın yakalamasından) emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın (böyle) mühlet vermesinden emin olmaz"¹⁴² âyeti de Allah'ın azâbından emin olmamayı emretmektedir. Demek ki bu ikisi de küfürdür. Yani bir insan ne kadar inançlı ve dindar olursa olsun Cennet'e girmeyi kesin görmemelidir. Bir kimse de ne kadar çok günahkar olursa olsun Cehennem'e girmeyi kesin görmemelidir. "Ben kesin. Cennetliğim veya Cehennemliğim" demek küfürdür. Allah hiç kimseyi Cennet'e koymak zorunda değildir. Çok büyük günahlar işlemiş olanı da affedebilir. Mü'min, imân ve ibâdet durumu hangi seviyede olursa olsun daima korku ve ümit arası olacaktır. Ancak, mü'minlerin Cennet'e girme ümidini taşımalarının bir sakıncası yoktur.

XIII. İMÂNDAN İSTİSNÂ MESELESİ:

"Ben inşâallah (Allah dilerse) mü'minim" ifadesine istisnâ denir. İmânda istisnânın câiz olup olmaması konusunda İslâm âlimleri ihtilaf etmişlerdir.

A. İstisnâyı Câiz Görmeyenler:

Mâtürîdî âlimlerinin büyük çoğunluğu ile Eş'arîlerden Cüveynî ve Bâkılânî gibi bazı âlimler imânda istisnâyı câiz görmezler. Pek çok konuda olduğu gibi bu konudaki görüş ayrılığı, konuya bakış açısının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Câiz görmeyenler, konuya, tasdik açısından bakmaktadırlar.

¹⁴⁰ Müslim, Fiten, 39.

¹⁴¹ Yûsuf, 12/87.

¹⁴² A'râf, 7/99.

Bunlara göre kalpte tasdik olunca, gerçek imân var demektir. İmânda asıl olan sözü kesin söylemek, istisnâyı ("Ben, inşaallah mü'minim" demeyi) terk etmektir. Ayakta olanın "Ben, inşaallah ayaktayım", oturanın "Ben, inşaallah oturuyorum", hayatta olanın "Ben, inşaallah hayattayım" demesi gülünç ve saçma olduğu gibi imân esaslarını gerçekten tasdik ve ikrâr edenin "Ben, inşaallah mü'minim" demesi de gülünç ve saçmadır. İmânda istisnâ, şekki gerektirir. Halbuki imânda şekke yer yoktur.¹⁴³ İmânını açıklarken istisnâ etmemeli, "Ben, gerçekten mü'minim" diye sözü kesin söylemelidir.¹⁴⁴

"Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene imân etti, mü'minler de imân ettiler. Onlardan her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine imân ettiler"¹⁴⁵, "Biz, Allah'a ve O'nun katından bize indirilene: İbrâhîm, İsmâîl, İshâk, Ya'kûb ve esbâta indirilene, Mûsâ ve İsâ'ya verilenlerle, Rableri tarafından diğer peygamberlere gelenlere, onlardan hiç biri arasında fark gözetmeksizin inandık ve biz sadece Allah'a teslim olduk" deyin"¹⁴⁶, "Gerçek mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlüne imân eden, ondan sonra asla şüpheyi düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır"¹⁴⁷ âyetleri imânı kesin söylemeyi tavsiye etmektedir.¹⁴⁸

Hiz. Peygamber'e, "Amellerin hangisi daha üstündür?" diye sorulunca, "Kendisinde şüphe bulunmayan imân, hile olmayan cihâd ve makbûl hacdır" diye cevap vermiştir.¹⁴⁹ Bu hadis de imânın kesin olması gerektiğine delâlet etmektedir.

B. İstisnâyı Câiz Görenler:

Şâfiî (ö.204/820), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) gibi selef âlimleriyle Gazzâlî (ö.505/1111), Fahreddîn Râzî (ö.606/1210), İbn Fûrek (ö.406/1015) gibi eş'arî kelimciler, imânda istisnâyı câiz görürler. Hemen belirtmek gerekir ki imânda istisnâyı câiz görenler, bununla, şüpheyi asla kasdetmemişler, aksine şüphe için söylenmemesini şart koşmuşlardır.¹⁵⁰ Selefî istisnâyı kabul ettiği imân, fevz ve necâta alâmet olan imândır. Selef, fevzi, Allah'ın dilemesine bağlı kılmıştır.¹⁵¹

¹⁴³ Nesefî, Tabsıra, vr. 249 a; Sâbûnî, Bidâye, s.90.

¹⁴⁴ Mâtürîdî, Tevhid, s.388.

¹⁴⁵ Bakara, 2/285.

¹⁴⁶ Bakara, 2/136.

¹⁴⁷ Hucurât, 49/15.

¹⁴⁸ Mâtürîdî, Tevhid, s.389-391; Nesefî, Tabsıra, vr. 249 b.

¹⁴⁹ Nesâî, İmân, I; Dârimî, Salât, 135; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, K. es-Sünne, Kâhire, 1375/1956, s.44.

¹⁵¹ Cüveynî, İrşâd, s.400.

Gerek ashâbdan, gerek selefden "Ben, inşâallah mü'minim" diyenler, münâfıklıktan korktuklarından ve sonlarının ne olacağını kesin bilemediklerinden bunu söylemeyi câiz görmüşlerdir.¹⁵²

Nefsini övme ve tezkiye korkusundan, Allah'ın adını her işte anma alışkanlığından, bütün işlerini Allah'ın dilemesine havale etme arzusundan, son nefeste imânla gidip gidemeyeceğini bilmediğinden dolayı istisnâ etmek câizdir.¹⁵³ Allah'ın adını zikirle teberrük için, teeddüb için, nefsinin tezkiyeden teberrî için, işleri Allah'ın dilemesine havale için, sonunun ne olacağını bilmediği için veya haline şaşkınlıktan dolayı istisnâ ediyorsa bu câiz olmakla beraber şüpheyi akla getirdiğinden dolayı yine de terk edilmesi evlâdır.¹⁵⁴

"Ben, inşâallah mü'minim" diyen, bununla, "Ben, inşâallah Cennetliğim" demeyi kasedediyorsa o-takdirde bu sözde bir sakınca yoktur.¹⁵⁵

Görüldüğü gibi istisnâyı câiz görenlerle görmeyenlerin görüşlerini, görüş açılarıyla ortaya koyduğumuz zaman, aralarında önemli bir farkın olmadığını, hatta aynı olduğunu görürüz. Mâtürîdîlerle Eş'arîler arasındaki görüş ayrılığı olan konuların çoğu bu şekildedir.

¹⁵² Bağdâdî, Usûlu'd-dîn, s.253.

¹⁵³ Gazzâlî, İhyâu ulûmi'd-dîn, Beyrut, ts., I,122.

¹⁵⁴ Taftâzânî, Şerhu'l-Akâid, s. 162-163.

¹⁵⁵ Ali el-Kârî, Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber, s.252.